

i zla recipročno uključuju. Autor, polazeći od grčke tragedije, njezina smisla i poruke, dolazi do kršćanskoga tragičnog, naravno obrađujući nezaobilazna imena na tom području, poput Pascala, Kierkegaarda, Dostojevskog.

Petim poglavljem autor stvara i podlogu za šesto i posljednje poglavlje (str. 105-131), u kojemu govori o zlu kao o dokazu Božjega postojanja. Autor polazi od postavke da se samo polazeći od jasne kršćanske perspektive može vidjeti zlo u svoj svojoj tragičnosti. Dakle, ne samo da je zlo bolje vidljivo polazeći od vjere u kršćanskoga Boga, nego i obratno, tj., kroz iskustvo zla dolazi se do vjere u kršćanskoga Boga. Autor ove postavke obrađuje svojim filozofskim ali jasnim rječnikom i na koncu zaključuje da se zlo i Bog ne mogu prepoznati jedno odvojeno od drugoga nego samo zajedno jer u trenutku kada se odvoje, oboje bivaju negirani. Negacijom Boga stavlja se u igru prepoznavanje zla i otpor zlu a negacijom postojanja zla u igri su prepoznavanje Boga i vjera u njega.

Iako je sažeta, ova studija je veoma kvalitetna i prilično samostalna (iako ne manjka osvrt na doduše rijetku ali kvalitetnu literaturu). Autor posjeduje sljedeći dar i sposobnost: postaviti određenu tezu, obraditi njezino opravdano utemeljenje i zatim prijeći na uviđanja njezinih nedostataka i davanje kvalitetne kritike. Studija je posebno preporučljiva onima koji se bave teologijom, filozofijom, teodicejom.

Zorica Maros

Kršćanstvo u postmodernom svijetu

Carmelo DOTOLO, *Un cristianesimo possibile. Tra postmodernità e ricerca religiosa*, Queriniana, Brescia, 2007., 414 str.

Autor ove knjige jest laik, predsjednik Talijanskoga društva za teološko istraživanje (SIRT - Società Italiana per la Ricerca Teologica) i profesor teologije religija na Papinskom sveučilištu Urbaniana, te gostujući profesor na Papinskom sveučilištu Gregorijana. Knjiga pred nama jest prikaz postmodernoga svijeta i kršćanstva u takvom svijetu. Podijeljena je na dva dijela od kojih svaki ima po nekoliko poglavlja. Prvi dio (pogl. 1-4) posvećen je brzim i stalnim promjenama današnjice i utjecaju koji one imaju na pojedinca, društvo i sveukupnu stvarnost. Drugi dio (pogl. 5-9) govori o situaciji koju su takve promjene izazvale u iskustvu življenja kršćanske vjere. Zapravo, polazeći od konstatacije da živimo više promjenu epohe nego epohu promjena, knjiga na izvjestan način predstavlja teološku refleksiju o pitanju jesmo li uistinu posljednji kršćani.

Prvo poglavlje (str. 17-49) posvećeno je spoznajnom stapanju, tj. križanju kao rezultatu pluralističkog društva u kojemu živimo. Zapravo pojava "drugosti" u kulturalnim, etičkim, religioznim i političkim formama dovodi do spoznajnoga križanja (contaminazione cognitiva) i do praktične sumnje što dominiraju stilom života pojedinaca i društva. Izravna posljedica toga jest relativizam jer, kako kaže autor, "ako sumnja može intervenirati već u početku procesa, relativizam često rezultira najpraktičnijom točkom gledišta" (str. 19). Autor nastavlja prvo poglavlje dotičući teme poput: korijeni pluralizma, nova slika svijeta

i subjekta, dileme sekularizacije, te njima izgrađuje okvir unutar kojega govori o glavnim obilježjima postmodernoga društva čemu je posvećeno drugo poglavlje.

Dakle, u drugom poglavlju (str. 50-90) autor prikazuje fazu međukraljevstva u kojemu živimo i u kojemu stara poimanja nisu prikladna novoj stvarnosti. U njemu sudjelujemo i u fascinantnom i riskantnom pokušaju stvaranja budućnosti, svjesni da ne možemo računati sa sadržajima i vrijednostima dinamičnoga modernizma koji je pokazao promašaj u mnogim svojim projektima. Govoreći o nihilizmu, preobrazbi subjekta, globalizaciji i novim ideologijama, autor prikazuje postmodernu kao filozofiju "novoga jutra", umornu od priča o napretku i o obećanoj emancipaciji. Naime, postavljaju se dva pitanja: s jedne strane pitanje kako da postmoderna ne padne u praktični nihilizam jer je svjesna da ideal apsolutne istine i znanja potpuno utemeljenoga nije ništa drugo doli kulturalni mit. S druge strane jest svijest da je odricanje od toga ideala ogroman rizik jer znači prepuštiti čovjeka diktaturi slučajnoga, tj. apsolutiziranju slučaja kao jedinoga, spoznajno i etički realnoga autoriteta.

Treće poglavlje posvećeno je etici (str. 91-121) te promjenama i problemima koje je postmoderna kultura izazvala na ovome području. Mnogostrukost sveukupne stvarnosti zapravo izgrađuje i temelje teoretske nesigurnosti koja obilježava pitanje etike danas s obzirom da na temeljima raznih i mnogostrukih ponuda postaje fluidno pitanje o mogućnosti zajedničke etike. Naime, pozvana da se opravda svojom praktičnošću etika nastavlja nesigurna između registriranja i prepoznavanja drugoga te zakona dobra i odgovornosti, oboje izloženo subjektivnom shvaćanju. Napredak tehnike stvara novu moralnu poziciju u kojoj etički kriteriji djeluju na nivou opti-

malne racionalizacije života prema rigoroznim shemama svrhovitosti. Stoga se s pravom autor pita: Nasuprot znanju čiji nepredvidivi rezultat ide u korak s rastom izvora, prihoda i dobra, ima li još uvijek mjesta etici namjere (motiva) i odgovornosti (str. 108).

Četvrto i posljednje poglavlje prvoga dijela posvećeno je povratku svetoga (str. 122-177). Paradoksalno jest ali postmoderno društvo, iako obilježeno subjektivnošću, individualizmom, apsolutiziranjem slobode u prilog samoostvarenju, ipak samo po sebi predstavlja povratak svetoga. Naime, kako autor zapaža, ljudi današnjice, neprestano izloženi riziku izbora imaju potrebu utjehe i savjeta. Dakle, imperativ našega vremena jest smanjiti složenost i napetost uzrokovanu pluralizmom izvora koji proizvode kulturalne vrijednosti i modeli. U okvirima ovakve situacije kršćanstvo prolazi krizu (možda najdublju do sada) jer se nasuprot ovom povratku svetoga pokazuje nesigurno i umorno te jer njegovi jezični i simbolični kodeksi gube snagu izričaja.

Drugi dio knjige obuhvaća pet poglavlja (od 5 do 9) koja su posvećena nekim teološkim pitanjima. U petom poglavlju (str. 181-220) autor se bavi pitanjima evangelizacije, kerigme, teološke refleksije o kenozi, zapravo o jedinstvenosti osobe Isusa Krista prisutnoga s i u ljudima. Postavljajući si pitanje koji smisao ima tvrdnja da Isus Krist objavljuje Boga promjenom ideje, uobičajenih paradigmi kojima se tumači postojanje Boga, autor nastavlja svoje izlaganje dotičući se problematike nazivanja Krista Bogom, tj. o naravi Krista, njegovoj preegzistenciji, te o Kristu kao novom Kozmokratoru.

Šesto poglavlje (str. 224-259) govori o pitanju Boga kao pitanju koje ponovno otvara odnos između teologije i filozofije.

Naime, nakon vremena moderne i njezina definiranja Boga kao neurotične projekcije, proklamiranja njegove beskorisnosti i smrti, postmoderna se nalazi pred zadatkom da preformulira pitanje o Bogu. Božja stvarnost jest misterij koji se nameće sam po sebi. Čovjek može izabrati da li razmišljati o njemu ili ne, ali ne može izbjeći susret s njime. Govoreći o Bogu kao o zadatku za misao i simbolu za iskustvo autor nastavlja s predstavljanjem kršćanskoga poimanja Boga, čovjeka i svijeta analizirajući pojedine teološke pretpostavke današnjice.

Crkvi kao znaku jednoga drugačijeg čovječanstva posvećeno je sedmo poglavlje (str. 260-293). U njemu autor analizira posljedice koje kulturalni procesi ostavljaju i na samu Crkvu. Naime, jedno od obilježja današnjice jest i funkcionalno razlikovanje društva i njegovih zadataka. To dovodi do udaljavanja institucija od tradicionalne uloge što proizvodi bilo poteškoće u preradi novih pitanja o smisla, bilo svijest da se ne može očuvati statički i standardizirani identitet. Prebačeno u prostor kršćanskoga iskustva to znači da je ono što je esencijalno u kršćanstvu prešlo u sekularnu etiku, dok se Crkva, kao organizirana religija, brine samo za posebne aspekte kršćanske tradicije koji zapravo i nisu nužni. Autor ističe da je odgovornost Crkve promoviranje stila života koji će uznemiriti ideološku apatiju prisutnu u komercijaliziranoj upotrebi religioznoga iskustva.

Osmo poglavlje (str. 294-335.) dotiče se antropoloških pitanja. Ideja koja se provlači zapravo jest postojeći i mogući doprinos kršćanskoga humanizma izgradnji identiteta novoga čovjeka. Ukratko, riječ je o nedostacima i nemogućnosti današnjih antropologija da daju određenu definiciju čovjeka i njegova identiteta jer se bave

samo partikularnim aspektima. Nema više principa jedinstva niti čvrstih uporišnih točaka. Kako kaže autor, današnji čovjek je jedna varijabla nedefiniranih granica, jedno *essere* bez oblika. Ali tragediju današnjega čovjeka autor sažima riječima I. Metza koji kaže da je današnji čovjek “robot koji nema potrebu za memorijom jer joj ne prijete nikakav zaborav, nema potrebu za osobnim jezikom jer je njegovo funkcioniranje elastično, dakle bez kontradiktornosti. On je inteligencija bez povijesti, bez patnje i morala, ukratko rapsodija učvršćena u stroju nevinosti” (str. 302).

Zaključujući osmo poglavlje o biblijskoj slici čovjeka kao onoga koji se pita, koji traži smisao i istinu, koji se ne može misliti izvan te “ontologije traženja”, autor u devetom i posljednjem poglavlju (str. 336-370) govori o življenom vremenu i vremenu Eshatona, što je, rekla bih, cilj našega življenog vremena i “ontološkog” traženja. Filozofsko-teološko poimanje vremena pokazuje da se vrijeme i vječnost međusobno ne isključuju. Dakle, ako je istina da je vječno temelj vremena, isto tako je istina da ga temelji uključujući ga kao trenutak samoga sebe. U tom kontekstu vrijeme teološki jest vrijeme koje poziva, aludira na puninu, zapravo na Eshaton kao paradoksalno vrijeme koje nudi novo značenje samoshvaćanju čovjeka. Ova refleksija o vremenu, kako kaže sam autor, poziva nas na otpor protiv pojednostavljenja i protiv iluzije da se mogu naći prečice koje vode do smisla. Autor zaključuje citirajući sv. Augustina: “Istraži promjene stvari i naći ćeš izraze ‘bilo je’ i ‘bit će’; misli na Boga i otkrit ćeš da on ‘jest’ i da u njemu ne može biti niti ‘bilo je’ niti ‘bit će’. Ako i ti želiš ‘biti’ transcendiraj vrijeme” (str. 369).

Knjiga pred nama jest veoma kvalitetna filozofsko-teološka studija analitičko-sintetičkoga obilježja, što pokazuje spo-

sobnost, načitanost, te marljiv i kvalitetan rad autora. Bogata je citatima autora iz različitih društvenih (i jezičnih) područja, kako to već zahtijeva sama dinamika knjige. U njoj se nalaze mnogi odgovori na pitanja koja provociraju svijest današnjega čovjeka, a i mnoga pitanja koja će isprovocirati. Jedina ozbiljnija kritika ne odnosi se na ono što je napisano nego na način na koji je to učinjeno. Naime, autor se koristi filozofskim rječnikom, bogatim metaforama i teškim jezičnim konstrukcijama što bitno utječe na praćenje i shvaćanje napisanoga, osobito ako je čitaju oni kojima talijanski nije materinji jezik. Govoriti o

teško shvatljivim i kompliciranim stvarnostima na teško shvatljiv i kompliciran način veoma utječe na kvalitetu i shvatljivost rečenoga. Unatoč tomu smatram da je knjiga vrlo kvalitetna te da se vrijedi malo i namučiti. Dakle, knjiga govori o poznatim fenomenima današnjice ali nije puko ponavljanje nego kvalitetna prerada, tako da predstavlja nešto novo. Stoga je preporučujem prije svih sociolozima religije, filozofskim i teološkim antropolozima kao i onima koje zanima područje fundamentalne teologije.

Zorica Maros